

Motiejus Kazimieras Sarbievijus: Antikos ir krikščionybės sintezė

Neabejotina, jog meninio meistriškumo viršūnę Lietuvos lotyniškoje Baroko literatūroje buvo pasiekęs Vilniaus universiteto profesorius poetas Motiejus Kazimieras Sarbievijus (Matthias Casimirus Sarbievius, Maciej Kazimierz Sarbiewski, 1595–1640).

Galima drąsiai sakyti, jog tai žymiausias XVII a. poetas Lietuvos–Lenkijos valstybėje ir visoje Europoje, rašęs lotyniškai. Savo eilėraščius Sarbievijus išleido Kelne, Vilniuje, Antverpene, Paryžiuje, Varšuvoje, Romoje, Leidene ir kt., iš viso XVII–XVIII a. pasirodė apie 60 jo poezijos leidinių. M. K. Sarbievijaus poezija buvo verčiama į anglų, vokiečių, prancūzų, italų, lenkų, čekų, lietuvių kalbas. Jo 1632 m. lyrikos rinkinio antraštinį puslapį projektavo ir piešė žymiausias XVII a. flamandų dailininkas Peteris Paulius Rubensas. M. K. Sarbievijus buvo vadinamas „Sarmatų Horacijumi“ ir „krikščioniškuoju Horacijumi“. Jo poezija buvo skaitoma humanitarinėse Europos mokyklose greta Antikos poetų. XVII–XVIII a. M. K. Sarbievijus turėjo gausybę mokinių, sekėjų, imitatorių.

M. K. Sarbievijus gimė 1595 m. vasario 24 d. Sarbievo kaime, netoli Pultusko, Mozūrijos krašte, Lenkijoje. Septyniolikos metų jis įstojo į Jėzaus Draugijos vienuoliją ir dvejus metus (1612–1614) praleido Vilniaus noviciate prie Šv. Ignoto bažnyčios, 1614–1615 m. dėstė sintaksę Kražių kolegijoje¹, vėliau trejus metus studijavo filosofiją Braunsberge (1615–1618), po to, kaip reikalavo *Ratio studiorum*, metus (1618–1619) dėstė poetiką Kražiuose ir metus (1619–1620) retoriką Polocko kolegijoje, kur pirmą kartą perskaitė savo traktatą *Apie aštrų ir šmaikštų stilių (De acuto et arguto)*². 1620–1622 m. M. K. Sarbievijus studijavo teologiją Vilniaus universitete, tačiau jau antraisiais studijų metais kaip gabus studentas buvo išsiųstas tęsti teologijos studijų į Romos jėzuitų kolegiją (*Collegium Romanum*). Grįžęs iš Romos M. K. Sarbievijus dar kartą buvo paskirtas dėstyti retoriką Polocko kolegijoje, o paskui atvyko į Vilniaus universitetą, kur 1627–1628 m. dėstė retoriką, 1628–1631 m. – filosofiją, o 1631–1635 m. – teologiją. Čia ne tik profesoriavo, bet ir ėjo įvairias administracines pareigas: buvo universiteto rektoriaus patarėjas, Marijos kongregacijos vadovas, Filosofijos ir Teologijos fakultetų dekanas. 1635 m. buvo paskirtas Šv. Jono bažnyčios pamokslininku, tačiau tais pačiais metais išvyko į Varšuvą, kur penkerius metus dirbo pamokslininku ir nuodėmklausiu karaliaus Vladislovo IV Vazos rūmuose. Mirė Varšuvoje 1640 m. balandžio 2 d.

M. K. Sarbievijaus kūryboje paprastai skiriami trys laikotarpiai, įrėminti esminių jo gyvenimo lūžių ir žymintys tam tikrą problematikos bei poetikos kaitą: 1) iki išvykstant į Romą; 2) studijos Romoje; 3) kūryba grįžus iš Romos.

Pirmasis laikotarpis (1618–1622) sutampa su M. K. Sarbievijaus darbu Kražių ir Polocko jėzuitų kolegijose. Tuo metu buvo parašyti *Sveikinimai [...] Žemaitijos vyskupui [...] Stanislovui Kiškai, [...] pirmąsyk atvykusiam į savo vyskupijos sostinę (Gratulatio Stanislao Kiszka, Episcopo Samogitiae, occasione primi in metropolini suae dioecesis adventus..., Vilnae, 1618)*; „Nuolanki padėka Jonui Karoliui Katkevičiui, Vilniaus vaivada, vyriausiajam LDK kariuomenės vadui, jėzuitų kolegijos Kražiuose fundatoriui“ (*Obsequium gratitudinis illustrissimo domino d. Joanni Carolo Chodkiewicz..., Vilnae, 1619*); tam pačiam Katkevičiui dedikuotas epigramų rinkinys *Akmens pašventinimas, pradedant statyti Mergelės Marijos bažnyčią Kražiuose (Sacra lithothesis in prima templi Magnae Virgini Matri dedicati erectione..., Vilnae, 1621)*; pagaliau epigramų rinkinys *Vestuvių dovana, sukurtas Jono Stanislovo Sapiegos ir Onos Ratkevičiūtės vestuvių proga (Hymenodora [...] Joanni Stanislao Sapieha [...] et d. d. Annae Chodkieviciae..., Vilnae, 1620)*. Tiesa, kai kurie mokslininkai linkę priskirti M.

¹ Stawecka, K., Maciej Kazimierz Sarbiewski – prozaik i poeta, Lublin, 1989, p. 12–13.

² Ankstyvojo laikotarpio M. K. Sarbievijaus gyvenimo ir veiklos datos įvairiuose šaltiniuose nurodomos gana skirtingai; plg. Wall, T., „Mathiae Casimiri Sarbievii vita“, in: *Mathiae Casimiri Sarbievii [...] Poemata omnia*, Staraviesiae, 1892, p. VII–XX; Korbut, G., *Literatura Polska*, t. 1, Warszawa, 1929, p. 141–144; Korolko, M., „Sarbiewski i jego liryki“, in: Sarbiewski, M. K., *Liryki*, przeł. T. Karyłowski, opr. M. Korolko, Warszawa, 1980, p. V–XXVIII.

K. Sarbievijui ir daugiau šiuo laikotarpiu parašytų kūrinių³, tačiau jų autorystė yra problemiška. Išleisti anonimiškai arba su kitų autorių pavardėmis (tai buvo itin būdinga Jėzaus Draugijos nariams), šie kūriniai turėtų būti išsamiai tekstologiškai ištirti, palyginti su kitais panašaus pobūdžio lotyniškais tekstais. To dar ligi šiol nepadaryta⁴.

Ankstyvoje M. K. Sarbievijaus kūryboje ryškus siekis nustebinti mokytumu, erudicija, antikinės mitologijos vardų bei aliuzijų gausa. *Sveikinimuose Kiškai* veikia daug personifikuotų abstrakčių sąvokų (Vasara, Ruduo, Dora, Gausa, Santarvė ir kt.), veiksmas vyksta ne tik Žemaitijoje, bet ir mitinėje Palaimintojoje saloje, iš kur Vasara ir Ruduo pargabena į Žemaitiją aukso amžių. Jis sutampa su naujojo Žemaitijos vyskupo Stanislovo Kiškos atvykimu ir neregėtai suklestėjusiu pamaldumu. Šiame kūrinyje gausu iš antikinės literatūros „pasiskolintų“ motyvų. Tai – aukso amžius su pienu ir vynu upeliais bei nuo ąžuolų varvančiu medumi, į žemę sugrįžusi deivė Aštrėja, kalviai, Palaimintojoje saloje auksuojantys vyskupo Kiškos herbo ženklus, ir kt. Be to, čia gausu istorinių realijų, greta mitologinių būtybių vardijami Žemaitijos miesteliai (Varniai, Medininkai, Skuodas, Raseiniai, Kretinga), paminimi net „senosios Birutės akmenys“ (*Veterisque procul saxeta Birutae*, 532 eil.).

Šį fantastinį panegirinį kūrinių 1623 m. M. K. Sarbievijus perdirbo ir pavadinęs *Aukso amžiumi* (*Aureum saeculum*) dedikavo popiežiui Urbonui VIII⁵.

Siužetu bei menine raiška panaši ir poemėlė *Nuolanki padėka*, dedikuota Jonui Karoliui Katkevičiui. Kartu su Pavasariu į Kražius atskridęs Dėkingumas (*Gratia*) ragina Febą (Apoloną) atsidėkoti Kražių jėzuitų kolegijos steigėjui, Žemaitijos seniūnui J. K. Katkevičiui. Febas kreipiasi į žvėrių ir paukščių valdovą Grifą (tai pusiau liūtas, pusiau erelis, be to, centrinė Katkevičių herbo figūra), kad šis lieptų paukščiams iš visų pasaulio kraštų sunešti brangenybes. Iš jų Istorija prie Kražantės pastato tris paminklus, vaizduojančius J. K. Katkevičiaus vaikystę, jaunystę ir brandų amžių. Apolonas ir Šlovė juos skiria herojaus nemirtingumui ir amžinam atminimui: „jie stovės, kol suksis žvaigždynai“ (*stabit, dum sidera current*).

Poemėlėje paminėta nemažai realių J. K. Katkevičiaus biografijos faktų, žygių, būdo bruožų: kilnumas, narsa, karinis talentas, laimėti mūšiai su švedais ir maskvėnais. Vis dėlto akivaizdu, jog poeto tikslas nebuvo sukurti tikrovišką J. K. Katkevičiaus paveikslą, o sekant antikinių poemų modeliu, pavaizduoti tobulą herojų ir jį atitinkančias situacijas. Skaitytoją turėjo priblokšti egzotiškų kraštų pavadinimai (Akeranijos, Amiklai, Pigmaliono pakrantės, Orchomenė, Dodonė, Merojė, Nifatė ir t. t.), gausybė žvėrių, paukščių, brangiųjų akmenų ir metalų. Kita vertus, kaip ir *Sveikinimuose Kiškai*, šioje poemėlėje fantastiniai motyvai supinami su tikroviškais vaizdais (pvz., dovanas nešantys paukščiai – tai pavasarį grįžtantys paukščiai), mitologiniai vardai figūruoja greta realių Žemaitijos vietovardžių (Kražiai – *Crosi*, Kražantė – *Crosenta*, Medžiokalnė – *Medocalna cacumina*).

Nors poemėlėje *Nuolanki padėka* yra perdėtos pompastikos, gausu alegorijų ir barokinių puošmenų, čia galima rasti ir tikro poetiškumo, gražių įvaizdžių, natūralaus jausmo. Štai paukščių grįžimo į Kražius scena:

O kai išvysta galop tolumoj šventyklas ir Kražantės
Krantą bei mūrus (kadais čia buvo seno Rėkučio
Rūmai nuošalūs) ir sroves, kurios viduriu upės
Šniokščia, džiugiai krykšdami tuojau pasveikina Kražius.
Paukščiams iš tolumos atsiliepia aidžiosios olos.
„Kražiai!“ – atsako tuojau jiems akmenys, „Kražiai!“ – brūzgynai,
Upės: „Kražiai!“ Linksmų balsų skardenama gaudžia
Paukščių gimtinė – giria – ir aidas tankmę užgauna.

³ *Mathiae Casimiri Sarbiewski e Societate Jesu Opera posthuma*, edidit F. Bohomolec, Varsaviae, 1769, p. 1–21.

⁴ Plg. Narbutas, S., „Sarbievijaus poezijos leidimai XVII amžiuje“, in: *Motiejus Kazimieras Sarbievijus Lietuvos, Lenkijos, Europos kultūroje*, Tarptautinės mokslinės konferencijos, skirtos poeto 400-ųjų metinių jubiliejui, medžiaga, sud. E. Ulčinaitė, Vilnius, 1998, p. 291–295.

⁵ Žr. Katinaitė, R., „Ankstyvoji Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus kūryba (Kražių laikotarpis)“, in: *Aitvarai: Simono Stanevičiaus bendrijos metraštis*, 1997, Nr. 7, p. 12–13.

Antrasis M. K. Sarbievijaus kūrybos laikotarpis sutapo su jo studijomis Romoje (1622–1625). Poetas išvyko į Amžinąjį miestą 1622 m. rugpjūtį kartu su dviem savo kolegomis, Vilniaus universiteto auklėtiniais lietuviais Andriumi Rudamina ir Mikalojumi Zaviša. Kartu vyko ir Vilniaus universiteto (akademijos) rektorius lietuvis tėvas Jonas Gruževskis kaip Lietuvos jėzuitų provincijos atstovas, turėjęs dalyvauti visos vienuolijos prokuratorių kongregacijoje Romoje 1622 m. lapkritį⁷. Romoje praleisti metai M. K. Sarbievijui buvo itin reikšmingi. Jie nulėmė tolesnės jo kūrybos kryptį, pobūdį, meninės raiškos ypatumus⁸.

Romoje M. K. Sarbievijus studijavo teologiją, skaitė paskaitas pagal savo traktatą *Apie aštrų ir šmaikštų stilių*, dalyvavo Katalikų Bažnyčios himnų kanonizavimo darbe, išleido pirmąjį savo lyrinių eilėraščių rinkinį *Trys lyrikos knygos* (*Lyricorum libri tres*, Coloniae, 1625). Daug laiko jaunasis jėzuitas skyrė Romos praeities studijoms: rinko medžiagą apie romėnų mitologiją, archeologiją, numizmatiką, susipažino su antikinės Romos architektūros ir meno paminklais, taip pat su naująja italų literatūra, teatru, muzika. Galimas daiktas, jog bendravimas su žymiu Romos praeities tyrinėtoju jėzuitu Aleksandru Donatu, knygos *Senoji ir naujoji Roma* (*Roma vetus et recens*, Romae, 1638) autoriumi, paskatino M. K. Sarbievijų rašyti panašaus pobūdžio veikalą. Surinktą medžiagą jis pavadino *Romos senienos* (*Antiquitates Romanae*). Ją sudarė dvi dalys: „Pagonių dievai“ (*Dii gentium*) ir „Knyga apie Romą bei romėnus“ (*Liber de Urbe et Romanis*). *Dii gentium* – tai Antikos dievų enciklopedija, kurioje pateikiami dievų vardai, epitetai, atributika, funkcijos, ieškoma sąsajų su Biblijos ir krikščionybės tradicija, duodamas antikinių dievų „teologinis“ įvertinimas. Tyrinėtojai spėja, jog būtent šis, teologinis, aspektas pakeitė pirminį veikalo *Antiquitates Romanae* sumanymą: „Romos dievai“ virto „Pagonių dievais“, t. y. ne tik romėnų, bet ir kitų pagoniškų tautų. Veikalo apimtis labai išaugo, o dalis „Apie Romą ir romėnus“ liko nebaigta. Kaip sako Krystyna Stawecka (Stawecka), „Sarbievijus teologas nugalėjo Sarbievijų eruditą“⁹.

Romoje, skatinamas asmeniškų polinkių, o ne mokytojo verčiamas, M. K. Sarbievijus išsamiai susipažino su antikine literatūra, žymiausiais jos atstovais. Išlikęs paties M. K. Sarbievijaus ranka rašytas konspektas rodo, jog poetas skaitė daugybę autorių, kurių nebuvo mokyklinėje programoje. Konspekte užrašyti fragmentai iš Livijaus, Tacito, Cezario, Saliustijaus, Plinijaus, Svetonijaus, Eutropijaus, Floro, Pauliaus Djakono veikalų¹⁰. Minima, jog Vergilijų buvo skaitęs 60 kartų, o Horacijų mokėjo atmintinai. Būtent Horacijus tapo M. K. Sarbievijui svarbiausiu imitacijos ir įkvėpimo šaltiniu: Sarbievijus imitavo jo eilėdarą, stilių, kompoziciją, meninius įvaizdžius, filosofines nuostatas. Vis dėlto tai nebuvo aklas sekimas: Horacijaus eilių tematiką M. K. Sarbievijus jungė su Biblijos motyvais, jų turinį pripildė religinės, krikščioniškosios dvasios. Būtent todėl M. K. Sarbievijus pelnė „Sarmatų Horacijaus“ (*Horatius Sarmaticus*) ir „krikščioniškojo Horacijaus“ (*Horatius christianus*) vardą¹¹.

⁶ *Ibid.*, p. 15.

⁷ Rabikauskas, P., „Sarbievijus Romoje“, in: *Motiejus Kazimieras Sarbievijus Lietuvos, Lenkijos, Europos kultūroje*, p. 53.

⁸ Žr. Warszawski, J., „Dramat rzymski“ *Macieja Kazimierza Sarbiewskiego*

SJ (1622–1625): Studium literackobiograficzne, Rzym, 1984. Čia pateikta išsamiausia ligi šiol M. K. Sarbievijaus tyrinėjimų bibliografija.

⁹ Sarbiewski, M. K., *Dii gentium (Bogowie pogan)*, wstęp, opr. i przekł. K. Stawecka, Wrocław, 1972, p. 15.

¹⁰ Sarnowska-Temeriusz, E., *Świat mitów i świat znaczeń: Maciej Kazimierz Sarbiewski i problemy wiedzy o starożytności*, Wrocław, 1969, p. 15; Lewandowski, I., „L’historiographie antique dans l’oeuvre de Mathias Casimir Sarbiewski (1595–1640)“, in: *Motiejus Kazimieras Sarbievijus Lietuvos, Lenkijos, Europos kultūroje*, p. 157–174.

¹¹ Plg. Hernas, Cz., *Barok*, Warszawa, 1973, p. 194–200; Budzyński, J., *Horacjanizm w liryce polskołacińskiej Renesansu i Baroku*, Wrocław [i in.], 1985, p. 167–197; Stawecka, K., *Maciej Kazimierz Sarbiewski prozaik i poeta*, Lublin, 1989, p. 117–174; Thill, A., „Horace Polonais. Horace Allemand“, in: *Horace, L’oeuvre et les imitations un siecle d’interprétation*, Geneve, 1993, p. 381–425; Mikołajczak, A. W., *Antyk w poezji Macieja Kazimierza Sarbiewskiego*, Poznań, 1994, p. 32–51; Lichański, J. Z., „Horatius christianus et Horatius Sarmaticus“, in: *Nauka z poezji Macieja Kazimierza Sarbiewskiego SJ: Praca zbiorowa*, pod red. J. Bolowskiego SJ, J. Z. Lichańskiego i P. Urbańskiego, Warszawa, 1995, p. 63–86; Zabulis, H., „Sarmatarumne Horatius an directim Horati poeta nominandus Sarbievius“, in: *Motiejus Kazimieras Sarbievijus Lietuvos, Lenkijos, Europos kultūroje*, p. 195–214; Ulčinitė, E., „Motiejus Kazimieras Sarbievijus: tarp Renesanso ir Baroko“, in: *Kultūros barai*, 1995, Nr. 3, p. 65–71; Bobiatyński, L., „Horacjańskie źródła motywów stoickich w poezji Macieja Kazimierza Sarbiewskiego“, in: *Wątki neostoickie w literaturze polskiego Renesansu i*

Romoje parašyti eilėraščiai buvo įtraukti į pirmąjį Sarbievijaus lyrinių eilėraščių rinkinį *Lyricorum libri tres*, išleistą Kelne 1625 m. Jame išspausdintos 59 odės, kurių dauguma dedikuotos popiežiui Urbonui VIII ir jo broliui kardinolui Pranciškui Barberiniui (*Franciscus Barberini*). Eilėraščiuose liaupsinamas popiežius ir visa Barberinių giminė, reiškiamas įsitikinimas, jog Urbono VIII pontifikatas atneš Taiką, Gerovę, Ramybę, o visi Europos didikai ir karaliai kviečiami palaikyti antiturkišką popiežiaus veiklą. Šis poezijos rinkinys atnešė M. K. Sarbievijui didžiulį populiarumą ir šlovę, o popiežius vainikavo poetą laurų vainiku, kaip kitados buvo pagerbti Dantė ir Petrarca.

Savo santykį su Horacijaus kūryba M. K. Sarbievijus nusakė dviem terminais: „parodija“ ir „palinodija“. Abu jie reiškia, jog autorius remiasi anksčiau parašytais svetimais teksta, tačiau kuria naujas jų variacijas, kartais suteikdamas savo kūriniai visai priešingą prasmę.

Parodija (gr. παρα+ὠδία) Baroko epochoje neturėjo dabartinės komiško ar pajuokimo prasmės, o reiškė poetinę parafrazę kito teksto motyvais. Tokia parodija yra M. K. Sarbievijaus „Amžių giesmė Palaimintajai Mergelei Motinai“ (*In D. Virginem Matrem carmen saeculare, Lyric. II, 18*), sukurta Horacijaus himno Dianai ir Apolonui (*Carm. I, 21*) pagrindu. Naujai prasmei sukurti pakako vos kelių leksinių pakeitimų:

Horacijus:

Dianam tenerae dicite virgines,
Intonsum, pueri, dicite Cynthium
 Latonamque supremo
 Dilectam penitus Iovi.
(*Carm. I, 21, 1–4*)

Jūs Dianą vardu šaukit, mergaitės, vis,
Jūs Kintietį giesmė šlovinkite, vaikai,
 Ir Latoną pagerbkit,
 Miela širdžiai Jupiterio.
(Vertė E. Ulčinaitė)

Sarbievijus:

Reginam, tenerae dicite virgines,
Visentem roseis astra iugalibus,
 Dignatamque volantum
 Currus flectere siderum.
(*Lyric. II, 18, 1–4*)

Jūs, mergelės, giesmėj šaukit švelniais balsais
Karalienę, kuri skrieja dangum rausvais
 Ratais, kryptį nurodo
 Ji karietoms lakių žvaigždžių.
(Vertė O. Daukšienė)¹²

Panašiai Horacijaus odę Venerai ir Kupidonui (*Carm. I, 30*) M. K. Sarbievijus paverčia giesme „Palaimintajai Mergelei Marijai“ (*Lyric. II, 26: Ad D. Virginem Matrem*), Horacijaus erotinį eilėraštį Glikeraai (*Carm. I, 19: Urit me Glycerae decor*) – dangiškosios tėvynės ilgesiu (*Lyric. I, 19: Urit me patriae nitor*), Horacijaus meilės prisipažinimus (*Carm. I, 23: Vitas hinnuleo me similis, Chloe*) – Kristaus ieškančios sielos išpažintimi (*Lyric. II, 19: Vitas sollicitae me similis caprae*). Pastarojo epigrafu pasirinkta Giesmių giesmės eilutė: „Mano mylimasis panašus į stirną ir jauną elnią“ (*Gg 2, 9*):

Baroku, Szczecin, 1999, p. 191–210.

¹² Visi M. K. Sarbievijaus lyrikos vertimai čia pateikiami pagal: Sarbievijus, M. K., *Lemties žaidimai. Poezijos rinktinė (Ludi Fortunae. Lyrica selecta)*, par. E. Ulčinaitė, iš lot. k. vertė O. Daukšienė, R. Katinaitė, E. Ulčinaitė, (ser. *Bibliotheca Baltica*), Vilnius, 1995.

Aš ieškoti tavęs niekad neliausiu, vis
Šauksiu be paliovos: Kristau, sugrįžk atgal,
Kai pabėgsi, staigaus gūσιο pagautas, vėl
Šauksiu: Kristau, sugrįžk atgal.
(9–12 eil. Vertė O. Daukšienė)

„Palinodija“ (gr. παλιν+ώδία) – tai literatūrinė aliuzija, kai remiantis žinomu tekstu kuriama priešinga jam prasmė. Tokia yra M. K. Sarbievijaus trečia epodė *Laus otii religiosi*, šlovinanti vienuolišką gyvenimą ir besiremianti Horacijaus antrąja epode *Beatus ille, qui procul negotiis*. Kaip žinoma, Horacijaus epodės herojui Alfijui laimingas gyvenimas kaime buvo tik iliuzija, nesėkmingas bandymas pabėgti nuo miesto rūpesčių, o M. K. Sarbievijaus vienuoliams, susirinkusiems jėzuitų poilsavietyje Nemenčinėje, kaimas yra realybė, vieta, kur jie apmąsto nuostabųjį Dievo pasaulį.

Nuo pirmųjų eilučių M. K. Sarbievijus pradeda polemiką su Horacijumi, kviesdamas atsisakyti kaimiškų rūpesčių, kurie prilygsta miestieškiems: ir čia, ir ten vyksta teisminiai ginčai, auginęs javus dreba, kad jų neprazudytų karščiai ar šalčiai, bijo skolų ir teismų. Laimingas tas, kuris atsisako visų šių niekingų rūpesčių (*profana negotia*), atsidėdamas amžinųjų dalykų apmąstymui:

Tasai, o Flakai, laimingiau gyvens, kuris
Toli nuo rūpesčių naštos,
Palikęs protėvių laukus ir taip visų
Išvengęs barnių ir vaidų;
(1–4 eil. Vertė O. Daukšienė)

Būtent toks yra M. K. Sarbievijaus lyrinis herojus, jaunas vienuolis. Nuošalioje vietoje jis surenka „tarsi avis klaidžiojančias savo mintis“ (*dispersum gregem errantis animae*) ir pasveria „tyra sąžine surinktus savo dvasios turtus“ (*lucra beatae conscientiae*). Jo neslegia žemiškieji rūpesčiai, todėl jo laisva dvasia klaidžioja dangaus erdvėse, žavėdamasi nuostabiais Dievo kūrybos vaisiais: „žvaigždžių žibintais danguje“ (*cum vigil vesper accendit stellatas faces*), „amžinąja saulės šviesa“ (*immortale iubar*), „skylėtais dangaus rūmais“ (*rimosa lucis atria*), kuriuose gal kada nors gyvens kartu su Kristumi ir jo Motina Marija kaip amžinojo gyvenimo paveldėtojas (*heres perennis saeculi*).

Bet štai žvaigždės auksiniais ratais apskrieja dangaus skliautą, nuo Gango krantų pakelia galvą Febas, ir nušvitusi diena nukreipia jaunojo herojaus žvilgsnį nuo dangaus į žemę, kur atsiveria ne mažiau nuostabi „Dievo darbų scena“ (*miratur in scaena Deum*). Štai stiebiasi žvaigždžių link žolė (*herba in astra luctatur*), kyla aukštyn balkšvos vilkauogės, raudonos rožės, baltos lelijos: jos švelniai dūsauja vakare, o rytą verkia rasomis. Ir sujaudintas šio reginio herojus kreipiasi į miškų, upių, šaltinių kūrėją: „Nejaugi aš tik vienas šioje žemėje esu traukiamas žemyn ir negaliu kilti į viršų?“:

Egone solus, solus in terris piger
Tenace figor pondere?

Ar tik mane vienužį slegianti našta
Prie žemės spaudžia nuolatos?
(47–48 eil. Vertė O. Daukšienė)

Šis gražus, beveik 50 eilučių užimantis lyrinis fragmentas prilygsta šv. Ambraziejaus himnams ar kai kurioms psalmėms.

Šioje epodėje M. K. Sarbievijus ne kartą polemizuoja su Horacijumi, vietoj egzotiškų romėniškų valgių pasirinkdamas paprastus, kaimiškus („Nebūtų gardūs man patiekalai retų / žuvų, Lukrino austrių, daug / Skanesnis man purplys, karvelis ar greta / Upelio vaikštanti žąsis“), o antikines realijas pakeisdamas lietuviško peizažo vaizdais: girios pakraščiais sklinda jaučių mūkimas, vakare iš šeimininko lauko į namus grįžta dainuojantis pjovėjas, į klojimus važiuoja sunkiai prikrauti vežimai.

Antika ir Biblija yra du svarbiausi M. K. Sarbievijaus poezijos šaltiniai, kurių poetas nepriešina, o stengiasi sujungti, pagoniškus įvaizdžius keisdamas krikščioniškais, antikinę stoicizmo filosofiją papildydamas krikščioniškos etikos nuostatomis.

Vieną iš svarbiausių vietų M. K. Sarbievijaus poezijoje užima *virtus* sąvoka, suprantama moraline prasme kaip dvasios stiprumas ir dorybė, kaip priešprieša tušties žemiškiems potraukiams ir pomėgiams. Tai asmenybės individualumo pagrindas, asmenybės, kuri sugeba pasitenkinti pati savimi, atsiriboti nuo išorinio pasaulio, todėl jai „negrauzia akių tėviškės dūmai“, ji pati sau nubrėžia veiklos ribas ir gali pasistatyti sostą „ant šiaudų pašiūrėj“:

Dorybė tarpsta kaimiškam poilsi,
Save uždaro ji tarp savų ribų
Ir taikų sostą nekaltajam
Stato dažnai ant šiaudų pašiūrėj.
(*Lyric. IV, 15, 25–28. Vertė E. Ulčinaitė*)

Tokia *virtus* samprata buvo artima Horacijui, kuris tapatino ją ne su kilme, titulais ar protėvių darbais, o su dvasine žmogaus nepriklausomybe, teisingumu, savitvarda, sprendimų drąsa¹³.

Virtus – „dorybė“ M. K. Sarbievijui asocijuojasi su „ramia siela“ (*quieta mens*), kuri vienintelė pajėgi „atspindėti didų paveikslą Gamtos ir Dievo“ (*sacros vultus Dei naturaeque*). Tik dvasios rimty įmanoma suvokti pasaulio grožį ir didybę, tik save sutramdžius, galima jį valdyti:

Jei visą žemę nori pajungti sau,
Save pirmiausia dėsniais griežtais varžyk,
Taip tu dorais darbais tarnausi,
Aš – atsidavęs kūrėjas būsiu.
(*Lyric. IV, 31, 29–32. Vertė E. Ulčinaitė*)

Šis eilėraštis turi akivaizdžių sąsajų su Horacijaus I knygos 9-ąja ode, nors epikūrietiškos ramybės šlovinimą M. K. Sarbievijus gerokai praplečia ir papildo.

Dvasios ramybė M. K. Sarbievijui yra ne vien apsauga nuo gyvenimo negandų, bet ir vienintelė būseną, leidžianti priartėti prie Dievo: juo tikėti, jį mylėti, jam tarnauti. Čia galima įžvelgti Jėzaus Draugijos kūrėjo Ignaco Lojolos nuostatas ir aukščiausiąjį tikslą: *ad amorem, laudem, servitium Dei*¹⁴.

M. K. Sarbievijus tvirtina, jog tik dorybė skiria žmones nuo žvėrių (*una virtus mortales numero ferarum eximit*), tik dorybės kupina dvasia pajėgi pakilti aukštyn ir aplankyti dievų būstus (*Sit satis virtus animosa sedes visere divum*):

Žmones nuo žvėrių vien dorybė skiria,
Iškelia aukštai mus viltis skrajūnė,
Jos sparnai greiti mus nunešti gali
Ligi žvaigždynų.
(*Lyric. III, 23, 29–32. Vertė E. Ulčinaitė*)

M. K. Sarbievijaus propaguojama dorybė neatitinka žmonėse paplitusio jos vaizdinio: ji gyvuoja aukštesnėse sferose (*virtus se seposuit arduis iugis*). M. K. Sarbievijus taip pat vartoja „nuosavos dorybės“ (*privatu virtus*) ir „atskiros dorybės“ (*semota virtus*) sąvokas, pabrėždamas, jog tik taip galima atsiriboti nuo išorinės šlovės, kalbų, pavydo ir džiaugtis savo pilnatve (*me plenus*):

Dorybė vengia, net jei verta yra,
Šlovingo garso. Kuo nuo žmonių toliau,

¹³ Plg. Horatius, *Carmina*, II, 3, 1–4; III, 2, 17–24; III, 3, 1–8; III, 5, 29–32; žr. Horacijus, *Lyrika*, iš lot. k. vertė H. Zabulis, Vilnius, 1977, p. 201.

¹⁴ *Ignatii Loyolae Exercitia spiritualia*, Romae, 1606, p. 15.

Tuo mus rečiau pasieks pavydas:
Mėgsta mat jis su draugais ateiti.
(*Lyric. IV, 12, 29–32. Vertė E. Ulčinaitė*)

Taigi išorinė šlovė yra nepastovi (*fugax Gloria*), žmonių palankumas tik tuščios šnekos (*garullus favor vulgi*), nes tikroji šlovė yra ta, apie kurią niekas nežino (*vera laus sciri fugit*), ir „Kas paslėpt save nuo kitų įstengia, / Tampa didesnis“ (*Lyric. IV, 11, 15–16*). Vienatvė M. K. Sarbievijaus suvokiama kaip būsena, leidžianti išsaugoti vidinį savitumą, kaip poetinio įkvėpimo ir dvasinio turtingumo sąlyga. Tai žmogaus brandumo ir pilnatvės ženklas.

M. K. Sarbievijus dažnai pabrėžia tokius savarankiškumo požymius, kaip „pats sau šeimininkas“ (*heres ipse mei*), „nesuteptas kalčių“ (*meus integer*), „savimi turtingas“ (*sui satis dives*) ir kt. Panašias nuostatas teigė ir M. K. Sarbievijaus dvasinis vadovas Horacijus (plg. *Carm, I, 22; III, 25*). Kai kurios mintys galėjo būti atėjusios iš Lukrecijaus ar Ovidijaus.

Tiesa, M. K. Sarbievijus yra aktyvesnis nei Horacijus, nes akcentuoja ne tik dvasinio savarankiškumo, bet ir dvasinės ginties būtinybę. Kaip karių armija gina nuo priešų tėvynę, taip siela turi ginti savo vidinę savivaldą: „pats – kareivis, / Pats sau kovotojas tu, pats – vadas“ (*Lyric. IV, 3, 11–12*), arba: „konsulas pats esu sau, Pats ir senatas“ (*Lyric. III, 16, 3–4*):

Pats save valdyk, taip kaip valdo miestą
Konsulas, kada grasinąs likimas
Smūgiais atkakliais nelauktai supurto
Sielos tvirtovę.
(*Lyric. III, 4, 9–12. Vertė E. Ulčinaitė*)

Toji „savęs valdymo“ apologija vargu ar yra atėjusi iš Horacijaus. Teisingiau būtų manyti, jog Sarbievijus čia kūrybiškai permąsto Jėzaus Draugijos steigėjo Ignaco Lojolos *Dvasinių pratybų (Exercitia spiritualia)* nuostatas: valdyti save, kurti save, tobulinti save, suvokiant šias dvasinio tobulėjimo pakopas kaip tarnavimą „didesnei Dievo garbei“ (*ad maiorem Dei gloriam*). Reikia turėti galvoje, jog Ignacas Lojola didžiausią reikšmę skyrė būtent individualiam dvasinių pratybų pobūdžiui, savarankiškoms sielos ir proto pastangoms ieškoti, klysti, rasti. Tai naujai įprasmintas šv. Augustino Tiesos ir Dievo ieškojimo kelias.

Didis yra žmogus, kuris „pats sau / Leidžia įstatymus, pats ir vykdo“ (*Lyric. IV, 3, 15–16*). Nes kovoti reikia ne vien su išorės jėgomis, su lemties smūgiais, bet ir su savo ydomis: baime, nepasitikėjimu, tuščios šlovės pagunda.

Lemčiai, likimui nusakyti M. K. Sarbievijus vartoja įvairius žodžius, kurie išreiškia ir antikinę, ir renesansinę, ir krikščionišką šių sąvokų sampratą. Štai *Fatum* kartais atitinka antikinį „objektyvios duotybės“, „dievų ištarmės“ įvaizdį¹⁵, tačiau kartais abstrakti lemtis tapatinama su krikščioniškuoju Dievu, ir jų galia vertinama vienodai, kaip antai II knygos 6-oje odėje „Katonas politikas“:

Tas valdovas, kuris liks visada ramus,
Ar jam duos, ar atims Dievo teisi ranka,
Jis didesnis netaps, turtų jei jam pridės,
Jei atims, nesumažins jo.
(9–12 eil. Vertė E. Ulčinaitė)

Pirmos knygos 4-oje odėje „Krispui Levinijui“ M. K. Sarbievijus kalba apie „laimingas“ ir „nelaimingas“ valandas, kurių vienos kažką žmogui duoda, kitos – atima. Likimas taip pat nusakomas kaip „kintantys, neaiškūs atsitiktinumai“ (*casus mobiles dubiique*). O tų atsitiktinumų valdytojas vadinamas pasaulio Viešpačiu (*Dominator mundi*). Tyrinėtojai yra pažymėję didžiulį Renesanso humanistų dėmesį likimo temai¹⁶. Fortūna – tai kitimo, permainingumo, atsitiktinumų simbolis,

¹⁵ *Oxford Latin Dictionary*, ed. by G. W. Glare, Oxford, 1983, p. 680.

¹⁶ Кудрявцев, О., „Античное представления о Фортуне в Ренессансном мировоззрении“, in: *Античное наследие в культуре*

kartais vaizduojama kaip savarankiška, žmogui priešiška jėga, kartais – kaip Dievo ar aukštesnių jėgų dvasios reiškėja.

M. K. Sarbievijus ją apibūdino epitetais „skraji“ (*volubilis, volucris*), „veržli“ (*rapida*), „apgauli“ (*mendax, furax*). Ji panaši į besisukantį kamuolį (*Lyric. I, 7: ritu praecipitis pilae*), į besisukantį ratą (*fatorum rapida ludimur orbita*), į išmestą burtų kauliuką (*Lyric. I, 2: Fati difficilem ieserit aleam*). Ji tapatinama su likimo deivėmis Parkomis, kurios verpia likimo siūlą ir jį savavališkai nutraukia. Ji gali reikštis kaip „atsitiktinumas“ (*Fors*), „burtas“, „dalia“ (*Sors*), kaip „įvykiai“, „smūgiai“, „kritimai“ (*casus*).

Nepaisant likimo galios ir jo įgeidžių, žmogus privalo jam priešintis. Žinojimas, jog likimas yra kintantis kaip besisukantis ratas, verčia ne tik per daug nesureikšminti laikinų dalykų, bet ir tikėtis, kad blogus dalykus pakeis geresni.

Bene svarbiausias dalykas, kuris leidžia atlaikyti likimo smūgius ir tarsi pratęsti savo gyvenimą, – tai nuveikti darbai ir šlovė, kurią paliekame po savęs:

Tas, kurio mirties gailستavo žmonės,
Dar ilgai gyvens. Tepaliks kiekvienas
Šlovę po savęs. Visa kita metai
Nuneša godūs.
(*Lyric. II, 2, 17–20. Vertė E. Ulčinitė*)

Perėmęs iš Horacijaus gana daug temų, motyvų, filosofinių nuostatų (saikingumo, dvasios ramybės, „aukso vidurio“), M. K. Sarbievijus iš esmės pakeitė bent jau dvi iš jų: požiūrį į mirtį ir raginimą „naudokis diena“ (*carpe diem*). Tiesa, ir vienas, ir kitas kalbėdami apie mirtį vartoja urnos, Orko, valtys, Plutono namų įvaizdžius, plg.:

Sarbievijus:

Tik urna (mūsų palaikus ji priglaus) –
Visų dorybių matas. Tad meskite
Šalin likimo sunkią naštą,
Slegiantį aukso grasaus sunkumą.
(*Lyric. II, 16, 97–100. Vertė E. Ulčinitė*)

Horacijus:

Ten pat visi mes esame genami,
visų mūsų burtas sukasi urnoje:
greičiau jis ar vėliau išpuolęs
Skirs mums valtelę į amžių tremtį.
(*Carm. II, 3, 25–28. Vertė H. Zabulis*)

Tačiau iš tikrųjų ten, kur pagoniškas poetas Horacijus mato mirtį, keliančią jam baimę, krikščioniškajam poetui M. K. Sarbievijui prasideda amžinasis gyvenimas, kurio jis trokšta ir ilgisi. Bene pats programiškiausias M. K. Sarbievijaus eilėraštis taip ir vadinasi: „Ilgisi dangiškos tėvynės“ (*Lyric. I, 19: Ad caelestem adspirat patriam*). Poetas jaučiasi esąs tik tremtinys žemėje (*exul*); jį kerį ir traukia dangiškosios tėvynės grožis (*urit me patriae decor*).

Įdomu, kad M. K. Sarbievijus čia panaudojo erotinį Horacijaus eilėraštį Glikeraei „Dėl Glikeros žavios degu“ (*Carm. I, 19: Urit me Glycerae nitor*). Tą „degimą“, kurį Horacijus sieja su meile moteriai, Sarbievijus skiria Dievui. Šis eilėraštis yra M. K. Sarbievijaus literatūrinės imitacijos ir mistinės lyrikos pavyzdys. Kartu jis puikiai iliustruoja esminius Baroko epochos principus: antikinės mitologijos alegorizavimą, pagoniškujų motyvų krikščioninimą, *sacrum* ir *profanum*, „žemiškosios“ ir

„dangiškosios“ sferų jungimą į vieną poetinį pasaulį:

Keri tėviškė nuostabi:

Keri ryškios žvaigždžių liepsnos skliaute dangaus,

Nuolat budinčiam, keris vis

Ir mėnulio šviesa, ir neramiai žibą

Aukso rūmuose fakelai.

O, šokėjai nakties, o, ratelius grakščius

Lydintys amžinai deglai!

O, tėvynės gražus veide, ir jūs, mieli

Skliautų degančių vis sargai!

Ak, kodėl į mane, svetį žvaigždžių šviesos,

Žvelgiat iš tolumų, deja?

Per ilgam iš dangaus ištremtą, ak, kodėl?

Klokit pilką velėną man

Ir lelijom baltom klokite kapą čia, –

Kūdikėlio šviesaus namus.

Pančiai krinta mirties, ir pelenuos savuos

Tolstu nuo pelenų savų.

Meskit išnarą to kūno bejausmio ir

Visa, ko nebereikia man:

Į aukštybių erdves kylu, koksai likau.

(Lyric. I, 19. Vertė O. Daukšienė)

Neišvengiamas mirties artėjimas Horacijui kėlė liūdesį, baimę, todėl jis kvietė mėgautis šia diena (*Carpe diem!*) ir nesirūpinti, kas bus rytoj (plg. *Carm.* I, 11; IV, 12, 25–29). Vynas, draugai, žavūs meilės žaidimai (*dulces amores*), anakreontiški pokalbiai – toks yra Horacijaus „malonus gyvenimas“, retkarčiais persmelkiamas mirties nuojautos ar rūpesčio dėl Tėvynės likimo.

M. K. Sarbievijaus pasaulis yra visai kitoks. Mirtis jam nekelia baimės, nes jis mąsto apie tikrąjį ir amžinąjį gyvenimą po mirties. Žinodamas, kad gyvenimas žemėje tėra laikina priebėga, tremties vieta, jis ragina pratęsti jį gerais darbais (*Lyric.* II, 2: *Vitae humanae brevitotem benefactis extedendam esse*), skirti jį savęs tobulinimui, dvasios turtų gausinimui (*Lyric.* II, 6: *Laudo divitias, quas animus dedit*). M. K. Sarbievijus „išlaisvina mus iš mirties baimės“¹⁷.

Pasaulį vaizduodamas kaip teatro sceną, o žmogų – kaip joje vaidinantį aktorį, M. K. Sarbievijus rūpinasi tik vienu: kaip jo vaidmenį įvertins Aukščiausioji Dievybė:

Mane tik viena jaudina: kaip aš pats

Atliksiu savo vaidmenį dramoj šioj,

Ar bus patenkinta Dievybė,

Ar pasitiks jį karštais plojimais.

(Lyric. IV, 12, 9–12. Vertė E. Ulčinaitė)

Aiškus suvokimas, jog visi žmogiški dalykai yra trapūs ir netikri (*Lyric.* III, 12: *Omnia humana caduca incertaque esse*), nesukelia M. K. Sarbievijui nevilties, neskatina paniekos ar pasibjaurėjimo „žemiškąja tuštybe“. *Vanitas vanitatum* motyvas, itin mėgstamas Baroko poetų, M. K. Sarbievijaus poezijoje visiškai nepalietas. Galima sakyti, jog jo požiūris į žemiškąjį pasaulį yra šviesus ir džiaugsmingas. Jis moka džiaugtis paprastais kasdieniais dalykais, vertina pokalbius ir susitikimus su draugais (*Lyric.* III, 5: *Moerorem animi colloquiis et coetibus amicorum temperandum esse*), jis pastebi švelnų pavasario vėjo dvelkimą (IV, 26: *Ad auram*), svirplio smuikavimą (IV, 23: *Ad cicadam*), tylų rasos pėdsaką žolėje (*ros se suspendat in tacita herba*). Tačiau žavias gamtos miniatiūras M. K. Sarbievijus paprastai įrėmina universaliais filosofiniais apmąstymais:

¹⁷ Urbański, P., *Natura i taska w poezji polskiego baroku: Okres potrydencki*, Kielce, 1996, p. 97.

Jei ateina kada džiaugsmo pilna diena,
Vėl praeina tuojau; širdžiai kas malonu,
Greit, deja, pasibaigia –
Vien kančia amžina yra.
(*Lyric. IV, 23, 9–12. Vertė E. Ulčinaitė*)

Kaip ir daugeliui Baroko poetų, M. K. Sarbievijui būdingas „kosminis mąstymas“, suponuojantis vieną svarbiausių poetinės raiškos būdų – polisemiškumą. Pasaulis ir namai yra ne vien ten, kur gyvenama, bet ir ten, kur nukelia sapnai ir svajonės, vietas, kurias užfiksavusi erudicija, pagaliau poetui leista sukurti savus pasaulius, kurie, kaip Vergilijaus „tolimoji Tulė“ (*ultima Thule*), niekada neegzistavo. Gal todėl M. K. Sarbievijaus poezijoje itin dažnas sapno ir skrydžio motyvas, populiarus visoje Baroko literatūroje¹⁸. Tiesa, galima sakyti, jog jis irgi pasiskolintas iš Horacijaus, ko M. K. Sarbievijus, beje, neslepia.

Sarbievijus:

Ne vien sparnuotas dainius Horacijus
Giedra padange irsis pavidalą
Pakeitęs ir apleidęs žemę –
Gulbės giesme ar Eolo šuoru
Skrajos. [...]
(*Lyric. I, 10, 1–5. Vertė R. Katinaite*)

Horacijus:

Aš dainius – gulbė lėksiu per eterį
sparnais galingais, nepamėgintais dar, –
pasaulyje ilgiau negaišiu
ir, pavydumą oriai pamynęs,
miestus apleisiu.
(*Carm. II, 20, 1–4. Vertė H. Zabulis*)

Horacijui skrydis yra tarsi būsimo nemirtingumo metafora, o M. K. Sarbievijui jis reiškia dvasios polėkį, išsivadavimą iš to, kas žemiška ir mirtinga:

Apleidžiu būtį žemišką. Neškite
Mane sparnuotą, vėjai ir debesys!
(*Lyric. II, 5, 1–2. Vertė R. Katinaite*)

Skrydis taip pat simbolizuoja poetinį įkvėpimą, kuris padeda atnaujinti kasdienybės spalvas, atitrūkti nuo mirtingam žmogui būdingų rūpesčių (*nil mortale mei gero*). Tačiau pamokytas Ikaro patirties poetas žino, kas laukia per aukštai pakilusių, todėl stengiasi visada jausti žemę po kojomis:

Stipriai laiko visad mane
Lova, jeigu miegu, krėslas – kada rašau.
(*Lyric. IV, 32, 33–34. Vertė E. Ulčinaitė*)

Tai gana būdingas M. K. Sarbievijui lyriškas ir šiek tiek ironiškas „aukšto – žemo“ įprasminimas. Skrydis yra ir viena iš panegirizmo formų. Poeto mūza, skriedama virš saulėtos Italijos, virš „stačiųjų Akrokeraunijų“, virš „didžiojo Pindo“, virš snieguotos Rodopės ir miškingų Pangėjų, garsina popiežiaus Urbono VIII vardą (*Lyric. I, 3*), ieško vietos tarp žvaigždžių kardinolo Pranciškaus

¹⁸ Plg. *Helikon Sarmacki: Wątki i tematy polski poezji barokowej*, wybór tekstów, wstęp i komentarze A. Vincenz, Wrocław [i in.], 1989, p. LXXXIX–XCI; Raubo, G., *Barokowy świat człowieka*, Poznań, 1997, p. 165–169; Küntzler-Langner, D., *Idea vanitas, jej tradycje i topoty w poezji polskiego baroku*, Toruń, 1996, p. 86–96.

Barberinio žvaigždei (*Lyric*. III, 11), ragina skelbti karalaičio Vladislovo Vazos šlovę, laimėjus Chotino mūšį (*Lyric*. II, 28). Plati poezijos erdvė leidžia jungti istorines, geografines, mitologines realijas, pademonstruoti erudiciją, realizuoti svarbų retorinės didaktikos principą – netiesioginį pamokymą (*oblique docere*). Aptardamas šį vaizdavimo būdą savo poetikoje, M. K. Sarbievijus laiko jį itin patraukliu ir menišku: „Trečias būdas yra meniškesnis ir patrauklesnis [...], labiau priklauso nuo talento ir turi perkeltinę prasmę. Daugiau tinka lyrinei ir eleginei poezijai negu epinei. Apima sapnus, ekstazes ir kitokius malonius poeto nukrypimus“¹⁹.

Antika Baroko epochoje nebebuvo vienintelis imitacijos šaltinis. Ne mažiau peno poetinei invencijai teikė Biblija, ypač Senojo Testamento lyrikos šedevras Giesmių giesmė. Kaip yra pastebėję tyrinėtojai, Giesmių giesmės frazeologija ir simbolika teikė įkvėpimą visos Europos religinės lyrikos kūrėjams: „Alegoriškai interpretuota erotika, susieta su *sacrum* sritimi, realizavo bažnytinio Tridento Susirinkimo programą ir Baroko estetikos nuostatas“²⁰.

M. K. Sarbievijus Giesmių giesmę interpretuoja dvejopai: kaip Kristaus ir Bažnyčios arba kaip Marijos ir Jėzaus dvasinį ryšį. Štai Lyrikų II knygos 25-oji odė turi epigrafą – nuorodą į Giesmių giesmę (*Canticum canticorum*, 2, 9): „Apdėkite mane gėlėmis, apkraukite mane vaisiais, nes aš sergu meile“. M. K. Sarbievijaus tekste išsaugomas beveik visas hebrajiškas koloritas: „Jeruzalės dukterys“, „Izaoko gentis“, „Libano šlaitai“, tačiau kūniška meilė įgauna metafizinę prasmę:

Supkit rožių žiedais mane,
Apdėliokit mane puokštėm žibuoklių ir
Kroky, ir svarainius gelsvus
Berkit, draugės, skaisčias meskite lelijas:
Per tą laiką, kuriuo regiu
Dievą, siela liepsnoj dega, šventoj ugny.
(*Lyric*. II, 25, 1–6. Vertė O. Daukšienė)

Labai panaši Lyrikų IV knygos 19-oji odė, taip pat įvardyta kaip „šventojo Saliamono epitalamijas“: „Pasakyk man tu, kurį myli mano širdis, kur ganaisi, kur vidurdienį ilsiesi“ (*Gg* 1, 6). M. K. Sarbievijus sukuria ta tema poetišką parafrazę, nenusileidžiančią Giesmių giesmės poetikai, tačiau išreiškiančią naujas krikščioniškas realijas:

Lik sveika, pasakei, Nuotaka, ir žengei
Žingsniais, daug lengvesniais nei debesis tolyn.
Ilgą laiką, o Jėzau,
Besiilgint reikės praleist.
(*Lyric*. IV, 19, 1–4. Vertė O. Daukšienė)

Įdomus yra M. K. Sarbievijaus bandymas Marijos ir Jėzaus dvasinį ryšį nusakyti viduramžiško madrigalo forma. Lyrikų IV knygos 25-oje odėje, taip pat turinčioje nuorodą į Giesmių giesmę (*Gg* 1, 4, 5, 6, 7), pateikiamas Mergelės Marijos ir Kūdikelio Jėzaus dialogas:

Kūdikelis

O Mergele, žvaigždžių spindesį tu stelbi,
Aukso žibesį ir krištolo šviesą, tu
Baltą rožę užtemdai,
Blanksta purpurą prieš tave.

Mergelė

¹⁹ Sarbiewski, M. K., *Wykłady poetyki (Praecepta poetica)*, przeł. i oprac. S. Skimina, Wrocław, 1958, p. 66.

²⁰ Kotarska, J., *Erotyk staropolski: Inspiracje i odmiany*, Wrocław, 1980, p. 224.

Už mėnulį skaisčiau, Jėzau, žibi, šviesiau
Negu saulė, ryškiau nei vakarė žvaigždė,
Lyg pavasaris mielas,
Tyras tarsi žiemos sniegai.
(*Lyric. IV, 25, 1–8. Vertė O. Daukšienė*)

Čia nesunku įžvelgti sekimą Horacijaus giesmių III knygos 9-ąja ode, kur tarpusavio komplimentus sako Poetas ir jo mylimoji Lidija. M. K. Sarbievijaus tekste Jėzaus ir Marijos dialogas išsaugo įprastinį meilės romano modelį, kai mylimieji apdainuoja pakaitomis vienas kito „grožybes“: akių spindesį, kaklo ir plaukų grožį, saldžiai tekančius žodžius, krūtis „lyg du elniai jaunučiai“, abipusę aistrą. Ir vis dėlto erotinė leksika nenustelbia pojūčio, jog abu personažai čia yra daugiau alegorinės figūros, simbolizuojančios gerį, grožį, tyrumą ir jausmingą adoraciją.

Bene didžiausio religinės meilės lyrikos emocingumo, alegoriškumo, jausminės ekstazės M. K. Sarbievijus pasiekė epigramose. Nuolat priešindamas *sacrum* ir *profanum* sferas, dieviškąją (*Amor didinus*) ir žemiškąją (*Amor profanus*) meilę, kurdamas netikėtas metaforas, palyginimus, oksimoronus, M. K. Sarbievijus praktiškai realizavo teorines nuostatas, išdėstytas traktate *Apie aštrų ir šmaikštų stilių (De acuto et arguto)*, t. y. poezijos tekste bandė spręsti „taikios nesantaikos, arba netaikios santaikos“ (*concors discordia seu discors concordia*) formulę.

Epigramose randame visas aštraus ir šmaikštaus stiliaus „puošmenas“ (*colores*): anaforas, epiforas, pakartojimus, gradaciją, aliteraciją, chiazmą ir kt. Religinėse epigramose gana dažnas lanko ir strėlės motyvas, laikytinas vienu seniausių mitologinių simbolių²¹. Jis dažnas Biblijos tekstuose, psalmėse, antikinėje ir Viduramžių literatūroje. Metafizinėje Baroko poezijoje strėlė yra ne tiek kovos ir bausmės, kiek dvasinės jungties simbolis. 31-oji M. K. Sarbievijaus epigrama „Dieviškosios Meilės strėlė“ (*Sagitta Divini Amoris*) turi Giesmių giesmės epigrafą: „Sužeidei mano širdį“ (*Vulnerasti cor meum. Cant. 4, 9*). „Taikios nesantaikos“ ir „netaikios santaikos“ konceptas itin vykusiai išreikštas 30-oje epigramoje „Meilės ir Jėzaus medžioklė“ (*Venatio Amoris et Jesu*):

Meile, pakilki, paleisk strėles, pasiruošusias skristi:
Dieve, tu man taikinys; Dieve, aš tau taikinys.
Kristau, tu širdį atverk strėlėms, kurios gali sukruvint,
Kad mano ietims grobiu sužeistu taptumei tu.
Kristau, atversiu strėlėms, kurios gali sukruvinti, širdį,
Kad tavo ietims grobiu sužeistu tapčiau ir aš.
Kristau, patinka tau būt medžiojamam, man gi – medžioti;
Kaip tau patinka medžiot, man – būt pagautai saldu.
(Vertė O. Daukšienė)

„Strėlės“, „medžioklės“, „žaidžios“, „sukruvintos širdies“ įvaizdžiais nusakomas intymus tarpusavio ryšys, meilė, susižavėjimas. Medžioti ir būti sumedžiotam – tai to paties meilės vyksmo komponentai, konceptinio trikampio šoninės linijos, susiliejančios viename „akumino“ (lot. *acumen* – aštrumas, smaigalys, viršūnė) taške²². Stojiškieji ar erotiniai motyvai yra tik dalis M. K. Sarbievijaus epigramų problematikos. Tyrėjai jose randa politinių, religinių, teologinių, filosofinių, panegirinių motyvų²³.

Pirmasis M. K. Sarbievijaus lyrinių eilėraščių rinkinys (*Lycorum libri...*), parengtas Romoje ir 1625 m. išleistas Kelne, netrukus, jau grįžus jam į Lietuvą, buvo papildytas naujomis odėmis, epodėmis, epigramomis, sulaukė naujų leidimų: 1628 m. – Vilniuje, 1630 m. – Antverpene, 1631 m. – Leidene (?), 1632 ir 1634 m. – Antverpene. Galutinė antraštė, kartota visuose vėlesniuose leidimuose, buvo tokia: *Lycorum libri quattuor, Epodon liber unus alterque epigrammatum*. Tokiu pavadinimu XVII a. išėjo 23 leidimai ir maždaug tiek pat XVIII a.²⁴

²¹ Lurker, M., *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, tłum. K. Romaniuk, Poznań, 1989, p. 227.

²² Sarbiewski, M. K., *Wykłady poetyki (Praecepta poetica)*, p. 12.

²³ Mikołajczak, A. W., *Studia Sarbiewiana*, Gniezno, 1998, p. 67.

²⁴ Narbutas, S., „Sarbievijaus poezijos leidimai XVII amžiuje“, in: *Motiejus Kazimieras Sarbievijus Lietuvos, Lenkijos, Europos*

M. K. Sarbievijaus *Lyrika* išaugo ne tik kiekybiškai, bet ir kokybiškai. Filosofinius bei religinius motyvus papildė politinės bei istorinės aktualijos. M. K. Sarbievijus itin išryškino turkų grėsmės temą, kviesdamas vienyti krikščioniškos Europos valdovus šios grėsmės akivaizdoje (*Lyric*. I, 6, 15, 20; III, 10, 19; IV, 4, 36).

Daug vietos M. K. Sarbievijaus poezijoje užima Lietuvos istorija bei aktualūs to meto įvykiai. Poetas primena Palemono mitą (*Lyric*. IV, 35), Vytauto valstybę „nuo jūros iki jūros“ (*Epode* 11), mini Gedimino pilį, Lukiškių kalną, Vilijos upę. Daug eilėraščių jis yra skyręs žymiesiems to meto Lietuvos žmonėms: Žemaitijos seniūnui ir Lietuvos kariuomenės vyriausiajam vadui Jonui Karoliui Katkevičiui, LDK vyriausiajam išdininkui Steponui Pacui, Trakų pilininkui Albertui Vladislovui Radvilui, Trakų vaivada Jonui Skuminui Tiškevičiui, Vilniaus vyskupui Eustachijui Valavičiui ir kt.

Išskirtinę vietą čia užima ketvirtos *Lyrikų* knygos 35 odė „Pauliui Kozlovijui“ (*Ad Paulum Coslovium*). Poetas pradeda šią odę šviesiu, harmoningu pavasario vaizdu:

Jau šiltu dvelkimu vėjai pavasario
Grįžę glosto laukus ir arimus naujus,
Vėl pražydušios gėlės
Puošia pievas žiedais margais.
(*Lyric*. IV, 35, 1–4. Vertė E. Ulčinaitė)²⁵

Vėliau pereina prie konkrečių lietuviškų realijų: Vilija (=Neris) plukdo „derlianešius laivus“ (*Stratus frugiferis Vilia puppibus*), ji plaukia pro sodybas, laukų tyloj, o ant gretimų kalvų klega paukščiai (*proximus omni / Collis personel alite*); ant žolėtos kalvelės piemuose nendrine dėdele švilpauja dainelės; upeivis ilsisi nešamas pakeltų burių.

Poetas kviečia savo bičiulį atsipūsti nuo mokslų: „Duok Paladės darbams, Pauliau, atokvėpį“ (*Palladiis, Paule, laboribus / Interpone vices*), ir vos tik pakils saulė, kopti į Lukiškių kalną, „Kur aukšti ąžuolai ošia ir dengia jį“ (*Qua celsa tegitur plurimus ilice*), ir nuo ten apžvelgti visą Vilnių: „Kaip apsupus jį laiko / Vilija savame glėby“ (*Quae Vilnam sinuosis / Ambient Vilia flexibus*). O iš čia atsiveria įspūdinga panorama: matyti bažnyčių bokštai, cerkvių kupolai – visa didžiojo Palemono turėtoji karalystė (*Magna regna Palemonis*):

Čia galėsime stebėti, kaip ant aukštų kalvų
Gedimino pilis lyg Kapitolijus
Stūkso ir į padangę
Bokštais remiasi išdidžiais.
(*Lyric*. IV, 35, 33–36)

Taigi primenamas lietuvių kilmės iš romėnų mitas, Palemono karalystė, Vilniaus miesto įkūrėjas Gediminas, Gedimino pilis, prilygstanti Romos Kapitolijui. Netikėtai daromas ekskursas į dabartį:

Kaip atgyja lengvai tautos taikos metu!
Dar treji po karų metai nesibaigė,
O senieji kviritai
Turi tris šventyklas naujas.
(*Lyric*. IV, 35, 29–32)

Trys po karų praėję metai – tai laikotarpis, praėjęs nuo 1629 m. sudarytos Altmarko sutarties, užbaigusios LDK karus su Švedija, trukusius nuo 1600 m. Vilniečių sulyginimas su senaisiais Romos gyventojais kviritais turėjo liudyti Palemono ir Gedimino kurtos Lietuvos valstybės tęstinumą.

O baigiama odė, kaip būdinga M. K. Sarbievijui, universaliu apibendrinimu („Žmogui reik atgaivos: net ir menki darbai / Virsta tuoj dideliais, jei pailsėt gali“). Konkrečias realijas vėl pakeičia abstraktūs

kultūroje, p. 297–305.

²⁵ Cit. iš: Sarbievijus, M. K., *Lemties žaidimai*.

gamtos vaizdai:

Lauką, rožem rausvom šiandien pražyduš,
Vakar sniego danga laikė apklojus dar,
Paukščiai garsiai sučiulbo,
Ištylėję žiemos dienas.
(*Lyric. IV, 35, 45–48*)

Pagaliau pabaigoje tarsi patvirtinama, jog kasdieniai rūpesčiai tėra tik dalis universalaus kosminio vyksmo, kuriame dalyvauja ir antikinės personifikacijos: Vakaras (*Vesper*), Valandos (*Horae*), ir realūs XVII a. Vilniaus herojai:

Tad nedelsdamas vyk rūpesčius tuos šalin
Ir atokvėpiui skirk dieną, kurią šviesus
Žada Vakaras; Horos
Ją baltisiais žirgais atveš.
(*Lyric. IV, 35, 49–52*)

Kai kurių tyrinėtojų nuomone, tai vienas gražiausių lyrinių M. K. Sarbievijaus kūrinų, kupinas plastiškų gamtos vaizdų, džiaugsmingos nuotaikos, nerūpestingumo. Manoma, jog šis eilėraštis tarsi žymi jo poezijos viršūnę, ryškiausią talento proveržį²⁶.

1625 m. pavasarį baigėsi teologijos studijų Romoje laikas, M. K. Sarbievijus grįžo į Lietuvą ir čia susidūrė su visai kitokia aplinka, įsitraukė į kitokį gyvenimą²⁷. Grįžęs su pasaulinės šlovės poeto laurais, Lietuvoje buvo sutiktas tyliai ir santūriai. Ordino viršininkas jį taip charakterizavo: „gero būdo, sąmojingas ir nuovokus, pakankamai išsilavinęs, stebėtinai gabus mokslams; tinka teologijos mokymui, pamokslų sakymui ir administraciniam darbui“²⁸. Apie poetinį talentą ir kūrybą neužsimenama. Jėzaus Draugijos vyresnybei M. K. Sarbievijus pirmiausia buvo jos narys ir be jokių nuolaidų privalėjo laikytis visų regulos reikalavimų. Todėl pirmiausia M. K. Sarbievijus atliko trečiąją probaciją Nesvyžiuje, po to dėstė retoriką Polocko kolegijoje, pagaliau 1627 m. rudenį atvyko į Vilnių, kur paeiliui skaitė retorikos, filosofijos, scholastinės teologijos kursus, turėjo aibę kitokių pareigų bei įpareigojimų. Kada M. K. Sarbievijus rado laiko kūrybai?

Artimiausiai su poetine kūryba siejosi retorikos bei poetikos disciplinos. Mokslininkai mano, kad būtent Vilniuje M. K. Sarbievijus parašė ir studentams perskaitė vieną iš savo poetikos dalių „Apie eleginės poezijos teigiamybės ir ydas, arba Ovidijus“ (*De virtutibus et vitiis carminis eleginei, seu Ovidius*)²⁹. Gerokai daugiau kontroversijų sukėlė M. K. Sarbievijaus paskyrimas dėstyti filosofiją.

Filosofijos kursą tuometinėse jėzuitų akademijose (universitetuose) sudarė Tomo Akviniečio komentarais pagrįstas Aristotelio aiškinimas. Kursas buvo skaitomas trejus metus pagal atitinkamus Aristotelio veikalus: pirmais metais analizuojama logika, antrais – fizika, trečiais – metafizika ir etika. Visų trejų metų kursą paprastai skaitydavo vienas žmogus. Nesant vadovėlių, dėstytojas privalėjo pasirašyti visą paskaitos tekstą ir jį ištisai diktuoti. M. K. Sarbievijui tai neišvengiamai reiškė nutolimą nuo poezijos³⁰. Todėl jo poetinio talento gerbėjams tokios pareigos kėlė didelį susirūpinimą. Artimas poeto bičiulis Plocko vyskupas Slanislovas Lubienskis 1630 m. vasario 24 d. laiške jam rašė:

Stebiuosi, kad tu iš žavingų Mūzos laukų esi nuvestas į neaiškius Filosofijos tankumynus. Bijau, kad daugelis

²⁶ Windakiewicz, S., *Lyrika Sarbiewskiego*, Kraków, 1890, p. 38.

²⁷ Dramatiškos išvykimo iš Romos ir įsitraukimo į Lietuvos gyvenimą aplinkybės yra išsamiai aptartos; žr. Rabikauskas, P., „Sarbievijus Romoje“, p. 69–76; Boruta, J., „XVII amžiaus pradžios krikščionių Horacijus ir mūsų dienų Lietuva“, in: *Motiejus Kazimieras Sarbievijus Lietuvos, Lenkijos, Europos kultūroje*, p. 85–90.

²⁸ Załęski, S., *Jezuici w Polsce*, t. 2, Lwów, 1901, p. 713.

²⁹ Ročka, M., „Vilniškė Sarbievijaus poetikos dalis“, in: *Literatūra*, 1983, t. 25 (3), p. 54–64.

³⁰ Žr. Oko, J., *Maciej Kazimierz Sarbiewski – poeta uwieńczyony*, Wilno, 1923, p. 7 („Sumienny aż do przesady pracuje nad wykładami, które pochłaniają mu cały czas i odciągają od poezji i literatury“); Bieliński, J., *Uniwersytet Wileński*, t. 3, Kraków, 1898–1900, p. 313.

pačių geriausių jūsiškių [jėzuitų, – E. U.] nepakenktų savo puikiems talentams, kadangi liepiama apleisti užsiėmimus, kuriems jie yra gimę. Tačiau tu, gimęs patiems puikiausiems dalykams, taip dėstysi Filosofiją, kad rašymu įsigytą šlovę išsaugosi.³¹

Kaip rodo po 1625 m. pasirodę *Lyrikos* rinkiniai, M. K. Sarbievijus, atiduodamas duoklę tiesioginėms pareigoms, vis dėlto sugebėjo rasti laiko kūrybai. Kartu jis kopė akademinės karjeros laiptais: 1632 m. M. K. Sarbievijui buvo suteiktas filosofijos ir laisvųjų menų magistro laipsnis (*philosophiae et liberalium artium magister*).

1631–1635 m. M. K. Sarbievijus Vilniaus universitete dėstė scholastinę teologiją. Kursą sudarė Tomo Akviniečio veikalų komentavimas. Vilniaus universiteto Rankraščių skyriuje yra išlikęs M. K. Sarbievijaus skaitytų paskaitų konspektas, užrašytas, matyt, kokio nors studento³². Iš rankraščio galima susipažinti su M. K. Sarbievijaus skaitytų paskaitų problematika, stiliumi, dėstymo metodika. Tyrėjai yra pažymėję, kad jis gerai išmanė pagrindinį to laikotarpio teologijos klausimą – Dievo ir Šv. Trejybės santykio problemą, kad buvo susipažinęs su visais naujausiais tos problemos aiškinimais, tačiau pats tuo klausimu nepateikė jokių originalių aiškinimų³³. Taigi dėstydamas filosofiją ir teologiją M. K. Sarbievijus sąžiningai atliko savo pareigas, tačiau netapo nei žymiu filosofu, nei teologu. Tik poezijoje atsiskleidė jo tikrasis talentas bei savitumas. Todėl iš tiesų, kaip sako S. Zaleskis, „istorikas [...] turi gailėtis [Jėzaus Draugijos] vyresniųjų, kurie nesuprato arba nenorėjo suprasti, kad tiek pat gerų filosofijos ir teologijos profesorių, kaip Sarbievijus, galėjo lengvai rasti lietuvių arba kitataučių jėzuitų tarpe, tuo tarpu tokių genialių poetų laukiama šimtmečius“³⁴.

Tai suprato daugelis M. K. Sarbievijaus amžininkų. Krokuvos kolegijos rektorius Pšemislavas Rudnickis (Przemysław Rudnicki) 1633 m. laiške Jėzaus Draugijos generolui Mucijui Viteleskui (Vitelleschi) rašė: „Tėvas Sarbievijus Lietuvos provincijoje labiau išaukštins [Jėzaus] Draugiją savo eilėmis negu filosofiniais darbais, nors ir šioje srityje pasižymi“³⁵.

1635 m. M. K. Sarbievijus buvo paskirtas Šv. Jono bažnyčios pamokslininku. Šios pareigos jį išgarsino ne mažiau nei poezija³⁶. Tačiau tais pačiais metais M. K. Sarbievijus buvo pakviestas dirbti karaliaus Vladislovo IV Vazos rūmų pamokslininku ir išvyko į Varšuvą. Tiesa, ir po to M. K. Sarbievijus ne kartą lankėsi Lietuvoje. 1636 m. liepos 5 d. Vilniuje šv. Jono bažnyčioje jam buvo suteiktas teologijos daktaro laipsnis, o tų pačių metų rugpjūčio 14 d. M. K. Sarbievijus pasakė pamokslą, perkeltiant šv. Kazimiero palaikus į jiems pastatytą koplyčią prie Katedros (*Oratio panegyrica habita [...] in solenni corporis S. Casimiri translatione [...] anno 1636 14 Augusti. Vilnae, 1636*).

Varšuvoje M. K. Sarbievijus išbuvo ne visus penkerius metus. 1640 m. balandžio 2 d., sakydamas pamokslą, jis staiga mirė, kaip spėjama, išstiktas širdies smūgio. Atrodo, kad šis laikotarpis buvo M. K. Sarbievijui pats sunkiausias. Laiškuose vyskupui S. Lubienskiui poetas skundžiasi, jog neturi padėjėjo (*vicarius*), o mažiausiai penki pamokslai per savaitę, kurių kiekvienam reikia pasirengti, atima visas jėgas ir laiką. Be to, kur tik išsirengdavo karalius – į medžioklę, į kitus kraštus, poilsiauti ar gydytis, visur kartu su palyda turėjo vykti ir jo pamokslininkas. Tai M. K. Sarbievijų vargino, jis vis dažniau skundėsi silpna sveikata, svajojo apie ramų gyvenimą, apie galimybę atsidėti vien poetinei kūrybai. O čia dar prisidėjo rūmų intrigos, nepelnyti kaltinimai: M. K. Sarbievijus buvo imtas įtarinėti priešiška karaliui veikla, kelis kartus rado atplėštus savo laiškus.

Keletas paskutiniųjų M. K. Sarbievijaus laiškų vyskupui S. Lubienskiui atskleidžia prislėgtą jo būseną, skaudžius išgyvenimus.

1639 m. balandžio 29 d. iš Vilniaus M. K. Sarbievijus rašo: „Niekada negalvojau apie rūmų

³¹ Sarbiewski, M. C, *Opera posthuma, Varsaviae, 1769*, p. 82 (Miror a uis te ab amenis Musarum campis ad obscura Philosophiae dumeta traductum et vereor, ne plerisque optimis vestrorum ingeniis aliquid detrimenti eveniat, quod studia ad quae nati sunt deserere iubeantur, sed tu ad omnia praeclara natus, ita Philosophiam tractabis, ut partam scribendo gloriam tuearis).

³² *In primam partem Summae Theologicae Divi Tomae Aquinatis*.

³³ Zdanowicz, J., *Sarbiewski na tle kontrowersyj teologicznych swojego wieku*, Wilno, 1939, p. 84–85.

³⁴ Załęski, S., *Jezuici w Polsce*, t. 2, Lwów, 1901, p. 714.

³⁵ Okoń, J., *Dramat i teatr szkolny: Sceny jezuickie XVII wieku*, Wrocław [i in.], 1970, p. 280.

³⁶ Ulčinaitė, E., „Sarbievijus Vilniaus universitete“, in: *Literatūra*, 1975, t. 17, p. 64–67.

apkalbas, nei apie titulus. Tai pakankamai gerai įrodo mano pastovi vienatvė. Myliu savo kampelį ir jame juokiuosi iš dvariškių pastangų ir dalykų tuštybės. Net jeigu nebūtų manęs taip suformavęs vienuoliškas auklėjimas, pradėtas tryliktaisiais gyvenimo metais, nuolatiniai apmąstymai ir dvasinės pratybos, bet pačiai mano prigimčiai yra svetimas bet koks triukšmas ir garsas; jai pakanka keleto draugų, tarp kurių tu užimi svarbią vietą³⁷.

1639 m. birželio 3 d. laiške iš Merkinės rašoma: „Kai kiti užsiima stirnų ir briedžių medžiokle, vaikosi juos po laukus ir po slėnius, deginami saulės ir paskendę dulkėse, aš medžiotojų trobelės pavėsyje sutikau elnią, kurį, anot Psalmisto, vejuosi iki pat amžinųjų vandenių, iki nuostabios buveinės, iki Dievo namų³⁸. [...] Laiką skiriu tik sau, Dievui ir keletui draugų, tarp kurių tu esi didžiausia puošmena“³⁹.

Pagaliau paskutinysis išlikęs M. K. Sarbievijaus laiškas, rašytas 1639 m. birželio 30 d. iš Vilniaus: „Per visą medžioklės laiką buvau savo trobelėje, užsiėmęs pamokslų rašymu. Niekad nesu laimingesnis, negu būdamas vienas“ (*numquam beatior quam solus*)⁴⁰.

Tačiau ir tuo sunkiu metu M. K. Sarbievijus nepamiršo esąs poetas. Tęsė epinės poemos *Lechiada* rašymą (išliko tik XI knygos fragmentas), sukūrė nuotaikingą kūrinių *Silviludia* („Miškų žaidimai“), kuris turėjo būti suvaidintas karaliaus Vladislovo IV teatro scenoje. Būtent šiuo kūriniu M. K. Sarbievijus pirmiausia įėjo į lietuvių literatūros istoriją⁴¹, tačiau kartu tai yra pats mįslingiausias jo kūrinys.

Anglų slavistas J. Sparrow (Sparou) 1958 m. išspaudintame straipsnyje „Sarbievijaus „Silviludijos“ ir jų itališkasis šaltinis“⁴² apkaltino M. K. Sarbievijų plagijavimu: mat iš 440 išlikusių šio veikalų eilučių net 420 pažodžiui sutampa su italų poeto jėzuito Mario Bettini drama *Liudvikas, tragiškoji silviludija* (*Ludovicus, tragicum sylviludium*, Parmae, 1622). Į diskusiją įsitraukė žymiausi Lenkijos mokslininkai J. Krzyżanowski (Kżyżanovskis) ir J. Warszawskis (Varšavskis), o J. Sparrow, remdamasis jų mintimis, dar kartą grįžo prie šio klausimo⁴³.

Nors buvo pateikta daug argumentų „už“ ir „prieš“, klausimas ir toliau lieka neaiškus, keliantis tyrėjams daug abejonių. Pirmiausia verta pažymėti, jog pats M. K. Sarbievijus *Silviludijų* nebuvo išleidęs (tai pirmasis padarė Adomas Naruševičius XVIII a.)⁴⁴, todėl galime tik spėlioti apie autoriaus sumanymą ir galutinį jo rezultatą. Niekas ligi šiol nėra įrodęs, ar išlikęs tekstas yra visas kūrinys, ar tik jo dalis. Nežinoma, ar šis kūrinys buvo vaidintas teatro scenoje, neaišku, ar buvo parašytas Lenkijoje, ar Lietuvoje, ar jame vaizduojami realūs, ar išgalvoti įvykiai.

Apie *Silviludijų* parašymo aplinkybes sužinome iš M. K. Sarbievijaus laiškų vyskupui S. Lubienskiui. Pirmą sykį apie jas užsimenama 1637 m. gruodžio 4 d. laiške: „Stšembove [lot. Strebovii, lenk. Strzembowo], kur būtinai turėjau lydėti medžiojantį karalių, pajutau senąjį poetinį įkvėpimą, vieną iš tų tikrų įkvėpimų, kurie retai aplanko mus iš dangaus aukštybių, retai būna tokie malonūs, tikri, šventi ir, jei taip galima pasakyti, dangiški. Taigi parašiau „Silviludijų“ knygą (*librum Sylviludiorum*), kuri dabar yra pas karalių; parašiau nauju stiliumi ir nauju metru (*novo et metro, et stylo*). Kai ją tau atsiųsiu, pasijuoksi, nes ten yra daug žavių ir pamaldžių vietų“ (*amoena et pia sunt*)⁴⁵. Taigi laiškas rašytas Stšembove, kaimelyje šalia Mozūrijos miesto Plonsko, netoli poeto gimtojo Sarbievo.

Silviludijų egzistavimo faktą patvirtina ir kitas M. K. Sarbievijaus laiškas vyskupui S. Lubienskiui, rašytas tų pačių 1637 m. gruodžio 29 d.: „Ta mano naujoji poezija atsirado mažoje lauko trobelėje

³⁷ *Korespondencja Macieja Kazimierza Sarbiewskiego ze Stanisławem Łubieńskim*, praeł. i opr. J. Starnawski, Warszawa, 1986, p. 94, 210. Vertė E. Ulčinaitė. Visi laišškai cituojami pagal šį leidinį.

³⁸ 41 psalmės parafrazė; plg. *Psalmynas. Penkios knygos*, vertimas iš Neovulgatos, vertė kun. A. Liesis, Vilnius–Kaunas, 1973, p. 73.

³⁹ *Korespondencja Macieja Kazimierza Sarbiewskiego ze Stanisławem Łubieńskim*, p. 97, 214.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 98, 216.

⁴¹ Sarbievijus, M. K., *Miškų žaidimai*, vertė A. Žukauskas, Vilnius, 1958; Lebedys, J., *Senoji lietuvių literatūra*, par. J. Girdzijauskas, Vilnius, 1977, p. 135.

⁴² Sparrow, J., „Sarbiewski's Silviludia and their Italian Source“, in: *Oxford Slavonic Papers*, 1958, t. 8, p. 1–48.

⁴³ Žr. Ulčinaitė, E., „Barokinė Sarbievijaus „Silviludijų“ intriga“, in: *Metai*, 1998, Nr. 2, p. 114–123.

⁴⁴ Sarbiewski, M. C., *Poemata ex vetustis manuscriptis et variis codicillis olim ab Authore dissimulato nomine editis deprompta et in unum collecta*, Vilnae, 1757.

⁴⁵ *Korespondencja Macieja Kazimierza Sarbiewskiego ze Stanisławem Łubieńskim*, p. 52, 143.

netoli Plonsko, panašiai kaip ir „Miškų žaidimai“, kuriems, kaip girdėjau, jau pritaikyta muzika. Už tai esu taip pat dėkingas plačiam ir maloniam dangui, po kuriuo guli mano gimtasis kaimelis Sarbievas, vos per mylią nutolęs nuo Plonsko“⁴⁶.

Pagaliau 1638 m. sausio 4 d. iš Varšuvos M. K. Sarbievijus vyskupui S. Lubienskiui rašo: „Siunčiu tau vienintelį „Silviludijų“ egzempliorių. Be tam tikro žodžių žaismo, nėra ten nieko verto tavo dėmesio, nieko daugiau nei vidutiniško. Tačiau kaip tie flamandiški kilimai, vaizduojantys medžioklių scenas, yra išausti beveik viena, žalia spalva, – taip ir tos „Silviludijos“ beveik visos yra pavasariškos. Jeigu jos tau, kai perskaitysi, patiks, bus didžiausias įvertinimas, jeigu prajuokins, pakaks ir to“⁴⁷.

Taigi susiduriame su įdomia situacija. M. K. Sarbievijaus laiškaui vyskupui S. Lubienskiui rašyti iš Lenkijos žiemą, gruodžio ir sausio mėnesiais, tuo tarpu *Silviludijose* vaizduojama vasara, visos detalės yra vasariškos, o vietovardžiai – lietuviški. Beje, kai kurie tyrėjai įžiūri *Silviludijose* itališko peizažo ir italų bukolinės poezijos pėdsakus⁴⁸.

Adomo Naruševičiaus publikuotame *Silviludijų* tekste aprašoma karaliaus Vladislovo IV medžioklė Lietuvos giriose. Minimi lietuviški vietovardžiai: Birštonas, Šalčininkai, Merkinė, Katros upė, Metelių ežeras, Leipūnai (dabar – Leipalingis). Veikiantys herojai čia yra Rasa, Vėjas, Mėnulis, Šešėliai, Poetas, Dvariškis, šio kūrinio vertėjas į lietuvių kalbą poetas Albinas Žukauskas įžvelgė jame ne tik lietuviško peizažo detalių, bet ir sąsajų su lietuvių liaudies kūryba, buitimi, papročiais. Anot jo, Mėnulio šokis primena senovinį lietuvių žaidimą „Mėnesėlį“, žvejų ir plovėjų dainas bei šokius⁴⁹.

Silviludijų autentiškumo problema ligi šiol tebėra iki galo neišaiškinta. Būtina pažymėti, kad M. Bettinio dramą *Liudvikas, tragiškoji silviludija* sudaro 1408 eilutės, o M. K. Sarbievijaus kūrinį – tik 441 eilutė. M. K. Sarbievijus neimituoja Bettinio dramatos siužeto, prancūzų karalių Klodvigo–Liudviko giminės istorijos, jis „skolinasi“ tik bendresnes vietas: piemenų, žvejų chorus, gamtos vaizdus, kuriuose antikinės mitologijos personažus įkomponuoja lietuviškame kraštovaizdyje, poetinio vyksmo erdvę nusakydamas konkrečių Lietuvos vietovių, upių, ežerų vardais. Taigi M. K. Sarbievijaus *Silviludijos* ir toliau kelia mums daug klausimų, o nuo atsakymų į juos priklauso šio kūrinio autorystės, žanrinės priklausomybės, imitacijos ir originalumo santykio apibūdinimas. M. K. Sarbievijaus studijų, kūrybos ir veiklos metai Vilniaus universitete sutapo su didžiausiu šios aukštosios mokyklos intelektualiniu pakilimu, humanitarinių mokslų suklestėjimu. Prie to suklestėjimo nemažai prisidėjo ir pats M. K. Sarbievijus. Savo kolegoms jis buvo ne tik autoritetingas profesorius, antikinės literatūros ir kultūros žinovas, bet ir, kaip rašo lenkų mokslininkas, Vilniaus universiteto istorijos tyrėjas L. Piechnikas, „geroji dvasia ir organizatorius užsiėmimų, kurių metu jauni poetai skaitė arba deklamavo savo pirmuosius kūrinius“. Tų susibūrimų vieta dažniausiai buvo namai Lukiškėse, Bezdonyse ar Nemenčinėje, kur jėzuitai praleisdavo atostogas ir laisvas nuo paskaitų dienas. L. Piechnikas taip pat pažymi, jog „Sarbievijus, jo kūriniai ir jį supantys žmonės lėmė tai, kad humanistinės studijos Vilniaus universitete ir visoje Lietuvos jėzuitų provincijoje nepatyrė tokio gilaus nuosmukio kaip Lenkijos provincijoje, ypač Poznanėje ir Kališe“⁵⁰.

M. K. Sarbievijus atstovauja Lietuvoje universitetinės kultūros ir humanistinio išsilavinimo žmonių tipui, jėzuitinės krikščioniškosios pasaulėvokos sampratai. Antika, Biblija ir lotynų kalba – tai trys atramos, į kurias toji kultūra rėmėsi, trys šaltiniai, kurie maitino M. K. Sarbievijaus ir jo amžininkų poetinę kūrybą, padėjo sukurti specifinę intelektualinę atmosferą, kurioje vyko universiteto žmonių bendravimas. Literatūrinė kūryba buvo vienas iš reikšmingiausių to bendravimo komponentų, intelektualinio *otium* raiškos ženklų.

Eugenija Ulčinaite, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija, XIII–XVIII amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Vilnius, 2003, p. 326–344.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 59, 160.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 59, 161.

⁴⁸ Urbański, P., „Włoskie drzewa w litewskim lesie? (O *Silviludiach* Bettiniego–Sarbiewskiego)“, in: *I Ogólnopolska konferencja pt. „Las w kulturze polskiej“*, Gołuchów, 13–15 października 1999, Poznań, 2000, p. 151–156.

⁴⁹ Sarbievijus, M. K., *Miškų žaidimai*, p. 12–13.

⁵⁰ Piechnik, L., *Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. 2, Rozkwit Akademii Wileńskiej (1600–1655), Rzym, 1983, p. 80–81.